

О.В. Шабінський, д-р екон. наук, доцент
Харківський національний технічний університет сільського
господарства імені Петра Василенка

СТРУКТУРНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ **ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Розглядаються складові структури економічної безпеки агропромислового комплексу держави. Зроблений аналіз основної складової частини економічної безпеки АПК - продовольчої безпеки. Крім того, висвітлені основні питання іншої складової структури економічної безпеки - виробничої безпеки, як такої, що має безпосередній впливу на продовольчу безпеку.

***Ключові слова:** структура економічної безпеки, складові структури, продовольча безпека, виробнича безпека.*

Постановка проблеми. Структура економічної безпеки підприємств аграрного сектора складна й багатогранна. Її складові частини пов'язані між собою та впливають на забезпечення економічної безпеки аграрного сектора, несучи загрози його сталому розвитку. Аналізуючи дослідження різних авторів з питань структури економічної безпеки підприємств аграрного сектора та на основі власних досліджень, ми пропонуємо сформулювати структуру економічної безпеки з таких складових: продовольча безпека, інвестиційна безпека, зовнішньоекономічна безпека, виробнича безпека, енергетична безпека, науково-технологічна безпека, безпека ринку праці, кадрова безпека, фінансова безпека, сировинно-ресурсна безпека, правопорядок, екологічна безпека.

Невід'ємною складовою частиною економічної безпеки аграрного сектора, яка завжди стоїть на першому місці, є продовольча безпека. Закон України «Про продовольчу безпеку України» передбачає, що продовольча безпека населення – це такий соціально-економічний та екологічний стан держави, при якому все населення країни забезпечено продовольством в необхідній кількості та асортименті відповідної якості [1]. Кожна країна незалежно від рівня свого розвитку прагне гарантувати продовольчу безпеку своєму населенню. Вважається, що країна знаходиться в безпечному стані щодо продовольчої безпеки, якщо вона здатна за рахунок власного виробництва забезпечити харчування всім громадянам на рівні не

нижче 70 відсотків до науково обґрунтованої фізіологічної норми споживання.

Виходячи з цього, основною метою наших досліджень будуть дослідження, пов'язані зі станом продовольчої безпеки держави як однієї з основних структурних складових економічної безпеки аграрних підприємств, та виробничої безпеки, яка має безпосередній вплив на продовольчу безпеку в АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної безпеки підприємств агропромислового комплексу держави завжди знаходяться в центрі уваги багатьох вчених-науковців. Серед них необхідно виділити Батюка Л.А., Гойчук О.І., Лукінова І.І., Павлова О.І., Пасхавера Б.Й., Саблука П.Т., Тринька Р.І. та ін. Але питання структури національної безпеки і основної складової – продовольчої безпеки, як і виробничої безпеки, не можна вважати повністю розкритими, тому їх потрібно продовжувати вивчати та аналізувати.

Формулювання цілей статті. Основною метою даного дослідження є вивчення структури економічної безпеки агропромислового комплексу, а також зробити характеристику основної складової частини економічної безпеки аграрного сектора – продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під продовольчою безпекою слід розуміти стан захищеності населення країни від недостатнього харчування, а тим більше від голоду і наявності у державі необхідних для цього можливостей. Досягнення прийнятого рівня продовольчої безпеки є актуальною проблемою для країни з низьким рівнем економічного розвитку, але й високорозвинені країни також постійно вдосконалюють механізми підтримки стану продовольчої безпеки, особливо щодо малозабезпечених груп населення.

Глибока економічна криза в Україні спричинила безпрецедентний спад виробництва у всіх галузях народного господарства, в тому числі і аграрному секторі. Внаслідок цього суттєво скоротилися загальні фонди споживання продовольчих товарів. Однією із причин надзвичайної фінансової напруженості в державі стало зниження реальних доходів переважної частини населення і як наслідок – доступність для них харчових продуктів. У зв'язку з цим, якщо судити з наявністю продовольства в торгівельній мережі, створюється оманливе враження продовольчого достатку, в той час як значна кількість громадян не в змозі задовольнити потреби в продуктах харчування, особливо у їх цінних видах [3].

**1. Споживання основних продуктів харчування
(на одну особу за рік, кг)***

Найменування продукту	Фактичне споживання продукту		Рекомендовані норми споживання продукту		2015 р. у % до		
	1990 р.	2015 р.	раціональні	мінімальні	1990 р.	раціонального рівня	найменшого рівня
М'ясо і м'ясо-продукти	68,2	51	83	52	74,8	62,7	100
Молоко і молочні продукти	373,2	210	380	341	56,3	55,3	61,6
Яйця, штук	272	285	290	231	104,8	98,3	123,4
Риба і рибо-продукти	17,5	9,0	20	12	51,4	45,0	75,0
Цукор	50	36	38	32	72,0	94,7	112,5
Олія	11,6	12,3	13	8	106,0	94,6	153,7
Картопля	131	138	124	96	105,3	112,3	143,7
Овочі та баштанні	102,5	161	161	105	157,0	100,0	153,3
Плоди, ягоди, виноград	47,4	51	90	68	107,6	56,7	79,0
Хлібні продукти	141	103	101	94	73,0	102,0	105,6

*розраховано на основі даних [2].

Виходячи з показників табл. 1, необхідно відмітити, що рівень фактичного споживання основних продуктів тваринницького походження в 2015 р. не досягає таких показників 1990 р. – молока і молочної продукції населення стало споживати на 43,7 % менше, м'яса і м'ясопродуктів на 25,2 %, а риби і рибопродуктів – на 49,6 % менше. Хлібні продукти і цукор також споживалися населенням в 2015 р. у меншій кількості, ніж в 1990 р.

В той же час продукти рослинницького походження мали тенденцію до збільшення і в 2015 р. перевищували рівень їх споживання 1990 р. Характерним є те, що майже те ж явище спостерігається, коли порівнювати рівень споживання основних продуктів в 2015 р. за такими ж показниками згідно раціональних і найменших рівнів їх норм харчування.

В Україні суспільні потреби в усіх основних продуктах харчування забезпечуються за рахунок функціонування і розвитку ресурсного й виробничого потенціалу національного агропромислового комплексу. Виробництво основних видів продукції рослинництва і тваринництва на одну особу в динаміці за 1990 – 2015 рр. характеризується даними, приведеними в табл. 2.

2. Виробництво основних видів продукції рослинництва і тваринництва на одну особу в Україні у 1990-2015 рр., кг*

Види продукції	Роки							2015 р. у % до	
	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2015	1990 р.	2013 р.
Зернові та зернобобові культури	983	659	497	423	881	630	1403	142,7	222,7
Цукрові буряки (фабричні)	853	576	268	280	350	365	241	28,3	66,0
Соняшник	50	56	70	89	64	90	261	у 5 разів	290
Картопля	322	286	403	386	437	411	486	150,9	118,2
Овочі	128	114	118	137	147	147	215	168,0	146,3
Плоди та ягоди	56	37	30	35	35	32	50	89,3	156,2
Виноград	16	9	10	11	8	8	9	56,3	112,5
М'ясо (у забійній вазі)	84,0	44,5	33,8	36,1	33,7	47,1	54	45,4	131,4
Молоко	472,3	335,3	257,4	285,7	288,9	263,6	248	52,5	94,1
Яйця, шт.	314	183	179	240	252	302	392	124,8	129,8

*розраховано на основі даних [2].

Аналіз показників свідчить про те, що рівень виробництва основної продукції рослинництва і тваринництва, яка є необхідною для забезпечення задоволення норм споживання населенням, в 2015 р. по

більшості видів продукції не досягнув рівня 1990 р., лише соняшнику, картоплі і овочів було вироблено більше.

Важливою складовою частиною національного агропромислового комплексу в останні роки став сектор особистих підсобних господарств. Тому продовольча складова структури економічної безпеки підприємств аграрного сектора визначається виробничо-продуктивною сталістю агропромислового комплексу та його здатністю вчасно реагувати на кон'юнктуру агропромислового ринку; наявністю необхідних обсягів перехідних запасів; рівнем платоспроможності населення, що має забезпечувати доступність всіх громадян до продовольства; не допущенням імпортової експансії з тих продовольчих товарів, продукування яких у необхідних обсягах може здійснювати національний агропромисловий сектор [5].

На рівень показників продовольчої безпеки АПК безпосередньо впливають показники ще однієї структури економічної безпеки агросектору держави – виробничої безпеки. Виробнича безпека підприємств аграрного сектора визначається динамікою приросту аграрного виробництва країни. Головними причинами кризового стану були низький рівень освоєння інновацій вітчизняними агропідприємствами та відсутність належного інвестування регулярного сектора економіки за рахунок усіх джерел. Для підвищення рівня виробничої безпеки аграрного сектора необхідно забезпечити спершу належний рівень його інвестиційної безпеки [7].

Показники виробництва валової продукції сільського господарства за категоріями господарств в динаміці за 1990-2015 рр. приведені в табл. 3. Статистичні дані виробництва валової продукції свідчать, що збільшення виробництва продукції в 2015 р. в порівнянні з 2014 р. не відбулося, навпаки: відбулося її зменшення в середньому на 5 %. В таких умовах створити економічну безпеку надзвичайно складно як в аграрному секторі, так і на рівні держави в цілому.

Здійснення структурних зрушень в АПК є важливою умовою досягнення позитивних змін. Останнім часом спостерігається активізація діяльності в аграрному секторі в напрямку розробки та впровадження концепцій і державних програм розвитку пріоритетних секторів сільського виробництва. В цьому напрямі необхідно зробити аналіз кількості діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві за три останні роки (табл. 4).

3. Показники виробництва валової продукції сільського господарства в Україні у 1990-2015 рр., млрд грн*

Показники	Роки							2015 р. у % до	
	1990	2000	2005	2010	2013	2014	2015	1990	2014р
Валова продукція – всього	282,8	151,0	179,6	194,9	252,9	251,4	239,4	84,7	95,2
у т.ч.:									
Продукція рослинництва	145,5	92,8	114,5	124,6	175,9	177,7	168,3	115,7	94,7
Продукція тваринництва	137,3	58,2	65,1	70,3	77,0	73,7	71,1	51,8	96,5

*розраховано за даними Державної служби статистики України у постійних цінах 2010 року.

Аналіз даних свідчить про зменшення діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві за три останні роки – в 2015 р. їх стало на 11,7 % менше, ніж в 2014 р. В той же час спостерігається збільшення господарських товариств і в порівнянні з 2013 р., і в порівнянні з 2014 р. Однак важливі галузі рослинництва (льонарство, виробництво цукрових буряків і кормів), а також тваринництва загалом дотепер перебувають у занепаді. Без їх відродження не можна сподіватися на створення достатку продуктів харчування, насамперед – тваринного походження.

Сільське господарство України реформоване в галузевому, міжгалузевому та функціональному аспектах, а також за структурою витрат виробництва. В ході реформування АПК склалася монокультурність селянських господарств, які спеціалізуються переважно на вирощуванні зернових і соняшнику, якими зайнято понад 85% усіх посівних площ; натомість тваринництвом, навіть виробництвом продукції цієї галузі для власних потреб, фермери переважно не займаються.

Сьогодні у всіх регіонах України спостерігається перехід більшості суб'єктів агрогосподарювання в латентну (тіньову) сферу. Враховуючи теперішні реальні можливості держави, забезпечити їм належний рівень безпеки – це єдина можливість зберегти рентабельність цих підприємств.

4. Кількість діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві України в 2013 – 2015 рр.

Види господарюючих суб'єктів	Роки						2015 р. у % до	
	2013		2014		2015		2013р	2014р
	оди-ниць	у % до загальної кількості	оди-ниць	у % до загальної кількості	оди-ниць	у % до загальної кількості		
Разом	57858	100,0	58387	100,0	51926	100,0	89,7	88,3
Господарські товариства	7545	13,1	7428	12,7	7721	14,9	107,3	103,9
Приватні підприємства	4112	7,1	4299	7,2	3627	7,0	88,2	84,4
Виробничі кооперативи	1373	2,4	1262	2,2	596	1,1	43,4	47,2
Фермерські господарства	42932	74,2	43475	74,5	38850	74,8	90,5	89,4
Державні підприємства	371	0,6	360	0,6	241	0,5	65,0	66,9
Підприємства інших форм господарювання	1525	2,6	1633	2,8	891	1,7	58,4	54,6

Висновки. Дослідження підтверджують, що забезпечення економічної безпеки підприємств аграрного сектора України повинно визначатися структурою агропромислового комплексу країни. Об'єктами при цьому виступають відповідні сфери АПК, виробничий і невиробничий комплекси АПК і продуктові підкомплекси.

Структура економічної безпеки аграрного сектора складна й багатогранна, але її основними складовими частинами в рамках аграрного сектора є перш за все продовольча безпека та виробнича безпека. Продовольча безпека – основна складова економічної безпеки. Дослідження підтверджують, що якщо країна здатна забезпечити за рахунок власного виробництва харчування всім громадянам на рівні не

нижче 70% до науково обґрунтованої фізіологічної норми споживання, то така країна знаходиться в безпечному стані щодо продовольчої безпеки.

Аналізуючи структуру економічної безпеки аграрного сектора, було виявлено ряд економічних загроз та дестабілізуючих факторів у її розвитку.

Бібліографічний список: 1. Про продовольчу безпеку України: проект Закону України від 28.04.2011 р. № 8370-1 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nfs/link1/JF6GI01I.html. 2. Обговорення Закону України «Про продовольчу безпеку України» (№ 8370-1): Протокол засідання Комісії з питань розвитку аграрного ринку України Громадської ради при Міністерстві аграрної політики та продовольства України від 30.03.2012 р. №2/2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/uk/grrada?page=175&urlid=grrada&parent=172&ifnode=1528>. 3. Батюк Л.А. Продовольча безпека та досвід її забезпечення в деяких розвинутих країнах світу / Л.А. Батюк // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства : економічні науки. Вип. 105. – Харків: ХНТУСГ. – 2010. – С.72–79. 4. Гойчук О.І. Продовольча безпека: структура, рівні та критерії забезпечення / О.І. Гойчук // Загальні проблеми економіки. – 2003. – № 12. – С. 112-118. 5. Лукінов І.І. Про стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України / І.І. Лукінов, П.Т. Саблук // Економіка України. – 2000. – № 9. – С. 62-81. 6. Павлов О.І. Агропродовольча сфера України як об’єкт національної безпеки / О.І. Павлов // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 97-103. 7. Пасхавер Б.Й. Продовольча доступність / Б.Й. Пасхавер. – Економіка України., 2001. – № 7. – С. 69-77. 8. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство: монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с. 9. Тринько Р.І. Продовольча безпека: аналітична діагностика: монографія / Р.І. Тринько. – Львів, 2010. – 168 с.

Шабинский А.В. Структурные и функциональные характеристики экономической безопасности аграрных предприятий. Рассматриваются составные структуры экономической безопасности агропромышленного комплекса государства. Сделан анализ основной составляющей части экономической безопасности АПК – продовольственной безопасности. Кроме того, освещаются основные вопросы другой составляющей структуры экономической безопасности – продовольственной безопасности, как таковой, что имеет непосредственное влияния на продовольственную безопасность.

Ключевые слова: структура экономической безопасности, состояния структуры, продовольственная безопасность, производственная безопасность.

Shabinski A.W. Structural and functional characteristics of economic security agricultural enterprises. The structure of economic security of enterprises of agrarian sector is difficult and many-sided. Her component parts are constrained inter se and influence on providing of economic security of agrarian sector, carrying the threats of him to steady development. Analysing research of different authors on questions the structure of economic security of enterprises of agrarian sector and on the basis of own researches, we suggest to set forth the structure of economic security from such constituents: food safety, investment safety, external economic safety, productive safety, power safety, scientifically-technological safety, safety of labour-market, skilled safety, financial safety, safety, law and order, ecological safety. Inalienable component part of economic security of agrarian sector, that always stands on the first place, is food safety. Law of Ukraine "About food safety of Ukraine" provides for, that food safety of population is such socio-economic and ecological state of the state, at that all population of country provided by food in a necessary amount and assortment of corresponding quality. Every country regardless of level of the development aims to avouch for food safety the population. It is considered that a country is in the safe state in relation to food safety, if she is able due to an own production to provide a feed to all citizens at level not below 70 percents are to the scientifically reasonable physiology norm of consumption. Researches confirm, that providing of economic security of enterprises of agrarian sector of Ukraine must be determined by the structure of agroindustrial complex of country. As objects the corresponding spheres of АПК come, forward here, productive and unproductive complexes АПК and, to the product under complexes. The structure of economic security of agrarian sector is difficult and many-sided, but her basic component parts within the framework of agrarian sector are foremost food safety and productive safety. Food safety is a basic constituent of economic security. Researches confirm, that if a country is able to provide due to an own production a feed to all citizens at level not below 70 % to the scientifically reasonable physiology norm of consumption, then such country is in the safe state in relation to food safety. Analysing the structure of economic security of agrarian sector, the row of economic threats and destabilizing factors was educed in her development

Keywords: structure of economic security, state of structure, food safety, productive safety.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2017 р